עיצוב זיכרון: תואר שני במדעי היהדות ותעודת אוצרות

התוכנית "עיצוב זיכרון" במכון שכטר היא תוכנית חדשה מסוגה בארץ המשלבת בין מדעי היהדות ובין עולם האוצרות. התכנית מתמקדת בשאלת הייסוד: כיצד אנחנו מספרים את הסיפור התרבותי שלנו כיחידים, כחברה וכעם, במיוחד בתקופה שבה שאלות של זיכרון, זהות וייצוג עומדות בלב השיח הציבורי.

בעשורים האחרונים הפכה האוצרות לשדה אינטלקטואלי ויצירתי מרכזי בזירה הבין-לאומית. מוזיאונים, ארכיונים ומרחבים ציבוריים אינם נתפסים עוד רק כמקומות להצגת אובייקטים, אלא כזירות בהן מתקיים שיח ציבורי על תרבות ועל זהות. בזירות הללו אוצרים (ואוצרות) פועלים כחוקרים, מספרי סיפורים ומעצבי זיכרון. תפקידם המגוון בזירה הציבורית בעל משמעות ואחריות חינוכית. למעשה, הם מעצבים את האופן שבו חברה מבינה את עצמה.

התוכנית שלנו מצטרפת לשיח הבין-לאומי זה מנקודת מוצא ייחודית: היא משלבת בין אוצרות עכשווית לשני תחומי דעת: לימודי תרבות, ולימודי זיכרון, ומדעי היהדות. במסגרת התוכנית הם מקיימים ביניהם זיקה: לימודי התרבות מגדירים תרבות כמערכת חיה ועכשווית של פרקטיקות, דימויים, מוסדות וחוויות יום־יומיות המעצבות את חיי החברה ולא רק כאוסף של יצירות קאנוניות, או כמשהו שצורכים באופן פסיבי. תרבות היא משהו שנרקם ומתהווה כתלות בהתערבות בו. התוכנית רואה באוצרות פרקטיקה הפועלת בתוך המארג התרבותי הרחב — במרחבים ציבוריים, בארכיונים, בזיכרון הקולקטיבי, במוסדות התרבות ובחיי היום־יום, כשאמנות כלולה, אך מהווה רק חלק, גם אם משמעותי, במרקם התרבותי של חברה. אוצרות מתקיימת בכל מקום שבו מתעצב שיקוף או דיוקן של החברה והזיכרון שלה.

בתוך מסגרת זו, מושג הזיכרון מקבל משמעות מיוחדת, הנקשרת לכינון תודעה, שייכות, זהות, וקשר, בדומה לתפיסת הזיכרון הרחבה שבמסורת היהודית. במסורת זו הזיכרון פועל ככוח מחבר בין עבר, הווה ועתיד, בין האדם לקהילה, ובין האדם לממד רוחני ומתבטא, למשל, בציווי "זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ" (שמות כ, ח)., ואינו מובן כארכיון אובייקטיבי של שימור של העבר. הוא מתהווה יום-יום, דרך הפעילות המשותפת שלנו כחברה.

התוכנית מבקשת אפוא להביא את העומק הרעיוני הזה אל תוך השיח האוצרותי העכשווי. לא רק לשמר זיכרון, אלא לשאול כיצד ניתן לעצב, להבין, לתרגם, להנגיש, לחזק וליצור זהות ומשמעות, תוך הבנה של השורשים התרבותיים שלנו כעם, אדר ישראל מהווה עבורו מרכז רוחני, אך מתקיים ברובו בזירה הבינ"ל. התוכנית היא תוכנית הכשרה מקצועית לאוצרים, אשר מתמקדת בפיתוח ידע אוצרותי, אוצרות יצירתית, ודרכי מחשבה חדשות לתרגום של רעיונות פילוסופיים, היסטוריים ורוחניים למרחבים של תצוגה, חינוך ופעולה תרבותית.

ייחודה של התוכנית

התוכנית היא רב-תחומית ודו שנתית, והסטודנטים יפעלו במסגרתה במרחב שבין מחקר לפרקטיקה: הם יסגשו טקסטים במדעי היהדות, בפילוסופיה מערבית עכשווית, בתחום לימודי התרבות ולימודי אוצרות ומוזיאולוגיה. הם יעמיקו בתיאוריות שונות, יעבדו עם אובייקטים וארכיונים, ינתחו דימויים ויפתחו פרויקטים אוצרותיים ניסיוניים. הם ילמדו לחשוב על אוצרות לא רק כהצבה של דברים בחלל, אלא כפעולה של יצירת הקשרים — בין רעיונות, בין זמנים, בין קהילות ובין עולמות ידע שונים. במהלך הלימודים נתמודד גם עם שאלות של אקטיביזם אוצרותי ונשאל כיצד האוצרות יכולה לפעול ככלי לשינוי חברתי.

תוכנית הלימודים היא פרי שיתוף הפעולה בין חוקרי מדעי היהדות, אוצרים, חוקרים ואנשי תרבות הפועלים במוזיאונים, גלריות ומוסדות תרבות בארץ ובעולם, והיא מחברת בין תחומי ידע שונים : מדעי היהדות, לימודי תרבות, לימודי זיכרון, מוזיאולוגיה, אמנות, סוציולוגיה ואנתרופולוגיה, ומציעה מסגרת פתוחה המאפשרת לחשוב על אוצרות כעל פעולה אינטלקטואלית, יצירתית וחברתית, מחוץ לקופסא של הקובייה הלבנה.

מטרת התוכנית להעמיד דור חדש של אוצרים ואוצרות הפועלים בשדה התרבותי המורחב, כמי שמפתחים תערוכות, פרויקטים קהילתיים, יוזמות תרבותיות ומרחבי ידע חדשים.

כישורים ומיומנויות שמקנה התוכנית

במהלך הלימודים ירכשו הסטודנטים ידע אקדמי רחב לצד ארגז כלים מקצועי מעשי לעבודה בתחום האוצרות. התוכנית מעניקה כלים ומיומנויות בתחומים שונים:

ידע אקדמי רחב ומגוון

הסטודנטים ייחשפו לגופי ידע מרכזיים במדעי היהדות — מקרא, ספרות חז"ל, פילוסופיה יהודית, מיסטיקה יהודית והיסטוריה ארץ ישראלית — ויבחנו אותם דרך עדשות של לימודי תרבות ולימודי זיכרון. ארון הספרים היהודים והמקורות ההיסטוריים ישמשו חומר גלם תרבותי חי.

חשיבה אוצרותית רב תחומית

חשיבה רב־תחומית המבוססת על יצירת קשרים והקשרים בין רעיונות, אובייקטים, דימויים וטקסטים, וניסוח שאלות יסוד באוצרות דוגמת המשמעות התרבותית של דימויים; אובייקטים כמושאי זיכרון; והאופן שבו מוסדות תרבות מעצבים את הבנת ההיסטוריה. הסטודנטים ילמדו לשאול שאלות כגון:

- כיצד דימויים מייצרים משמעות תרבותית?
- כיצד אובייקטים הופכים לנושאי זיכרון?
- כיצד מוסדות תרבות מעצבים את האופן שבו אנו מבינים את ההיסטוריה?
- כיצד הפעולה האוצרותית מייצרת זיכרון או חותם?
- מהי האחריות האתית והחברתית של אוצרים?

כישורים מקצועיים ומעשיים

במהלך הלימודים ירכשו הסטודנטים גם כישורים מעשיים:

- תכנון ופיתוח תערוכות
- עבודה בשיתוף פעולה, וניהול כ"א בפרויקטים מורכבים
- ניתוח דימויים, אובייקטים, מסמכים, מקומות ותופעות תרבותיות
- כתיבה אוצרותית וביקורתית
- ניהול פרויקטים אמנותיים ותרבותיים
- עבודה ישירה עם יוצרים, מעצבים ואמנים
- עבודה מבוססת קהילה
- שיווק ופיתוח קהלים
- פיתוח יוזמות תרבותיות ופרויקטים של יזמות חברתית
- פיתוח תוכנית חינוכיות ותוכניות הנגשה
- בנוסף ילמדו הסטודנטים על ההיבטים המקצועיים של עבודת האוצר — ניהול אוספים, רישום וקטלוג, שימור אובייקטים, רגולציה מקצועית, וחוק המוזיאונים.

מבנה התוכנית

התוכנית בנויה סביב ארבע פלטפורמות אוצרותיות וארבע תמות מרכזיות, שכל אחת מהן נחקרת במשך סמסטר שלם באמצעות קורסים תאורטיים ופרויקט אוצרותי מעשי.

שנה א – סמסטר א: מקום, מרחב, זיכרון - בין הפרטי לציבורי

הקורסים במדעי היהדות בסמסטר הראשון בתוכנית יעסקו בתהליכי ההיווצרות של המקרא, בזיכרון המקראי, במיסטיקה יהודית ובמרחבים היסטוריים, גיאוגרפיים וחברתיים שונים.

במרכז הדיון האוצרותי יעמדו שאלות על מהו מרחב, מהו מקום, מהו חלל, כיצד אלה נוצרים, מוגדרים ומצבים מחדש? כיצד ממפים מקום או מרחב? כיצד מתבוננים בו ומבינים אותו? כיצד מרחבים ציבוריים ומרחקבים פרטיים מייצרים זיכרון? שאלות אלה יענו על ידי מחקר אישי של כל סטונדט אשר יאפשר להם להכיר חשיבה אוצרותית ולקבל ארגז הכלים למחקר והתבוננות אוצרותית.

במסגרת מיני הפרויקט של סמסטר זה, יבצעו הסטודנטים מחקר פעולה אוצרותית המתערבת במרחב ציבורי, ויבחנו את היחסים בין מקום וסיפור, בין הסתרה לחשיפה ובין תשומת לב והיעלמות.

שנה א – סמסטר ב: דימוי, ייצוג, ארכיון

הקורסים במדעי היהדות בסמסטר השני יתמקדו בייצוגים שונים של נשים בספרות המקרא, במחקר השוואתי של המקרא והמזרח הקדום לסוגיות של דימויים אלוהיים ואנושיים, ובהעמקה בתקופת הבית השני שבה נוצר הארכיון הקנוני של כתבי הקודש.

את לימודי התרבות והאוצרות נקדיש לחקר הארכיון - אחד האתרים המרכזיים שבהם מתעצבים זיכרון והיסטוריה. הסטודנטים ילמדו לעבוד עם חומרים ארכיוניים, יעסקו בשאלות על צילום, פרקטיקות של תיעוד וייצוג, ויבחנו סוגיות אתיות הנוגעות לייצוג של תרבויות, קבוצות וקהילות שונות.

מיני הפרויקט לאורך סמסטר זה יבקש מהסטודנטים לערוך מחקר עצמאי על תופעה תרבותית, הקרובה לליבם. את התופעה ילמדו ויתעדו באמצעים שונים. מיני הפרוייקט של סמסטר זה יתארך לסדנא אינטנסיבית בקיץ, אשר בה ילמדו הסטונדטים כיצד להנגיש את המחקר שלהם במסגרת פרסום / דפוס אוצרותי.

שנה ב – סמסטר א: דיאלוג, אמנות, תערוכות, הקובייה הלבנה

הקורסים במדעי היהדות בסמסטר השלישי יתמקדו באמנות יהודית, בדגש על אמנות בצל טראומה; העיסוק באמנות לאור האיסור ביהדות ליצור פסל ותמונה; ומגמות מרכזיות בשדה האמנות היהודית והישראלית בעת החדשה.

בקורסים של האוצרות, הסמסטר יתמקד במערכות היחסים בין אמנות ואוצרות, בין אמנים ואוצרים, ובין ההיסטוריה של האמנות וההיסטוריה של התערוכות. הסטודנטים יעבדו עם אמני הרזידנסי של מכון שכטר, יעקבו אחר תהליך העבודה האמנותית חפתחו כישורים של תקשורת בינאישית, ראיון עם דגש על הרגישות המיוחדת במגע עם עולמו של יוצר. לאורך הסמסטר הסטודנטים יפתחו תיק אמן, אשר ילמדו כיצד לכתוב טקסט בקורתי ופרשני בהקשר של עולם האמנות, ויציעו הצעה לאוצרות של תערוכת יחיד לאותו אמ.

שנה ב – סמסטר ב: אובייקט, הנגשה, מוזיאון

הקורסים במדעי היהדות בסמסטר זה יעסקו בתפיסת האובייקט האסתטי בספרות חז"ל, בדיון השוואתי של תפיסות יהודיות ותפיסות אחרות, וביחסי האדם ואלוהיו.

בלימודי האוצרות, סטודנטים יעסקו בעולם של אוספים, תרבות חומרית, אובייקטים תרבותיים, כיצד הם מונגשים לקהילות שונות דרך מערכי פעילות חינוכיים. המוזיאון יבחן כמוסד וכמסגרת אוצרותית, על התקנות, ההשפעות והמורכבות של עבודה במוסדות אלו. במסגרת פרויקט הגמר יעבדו הסטודנטים עם מוזיאון מוכר ויפתחו פרויקטים תרבותיים המבוססים על אובייקטים מתוך אוסף המוזיאון. הם ילמדו כיצד להבין ולקרוא פרויקטים, כיצד אוספים נותרים, משתנים ונשמרים לאורך זמן, חוק המוזיאון והאחריות האתית של אוצרות מוזיאלית. כמו כן יעסקו בשאלות של חינוך והנגשה.

קהלי יעד

התוכנית מיועדת לאנשים הרואים בתרבות זירה לפעולה אינטלקטואלית וחברתית, שמבקשים להשפיע על החברה הישראלית דרך התערבות יצירתית וקהילתית, ושרוצים לקחת חלק בעיצובו של הזיכרון המקומי. אנחנו שמחים מאוד לקבל פניות גם מאנשים שאינם מגיעים מעולם התרבות והאמנות וגם מאנשים העוסקים בתחומים הבאים:

- עובדי מוזיאונים וארכיונים
- אנשי תרבות ואמנות
- בוגרי מדעי הרוח והחברה
- מנהלי קהילות ויוזמות תרבות
- פעילים ויזמים חברתיים (אקטיביסטים)
- מנהיגים צעירים המבקשים לפעול דרך תרבות
- מפיקי אירועי תרבות ופסטיבלים
- מנהלי מתנ"סים ומרכזי תרבות
- מתכנני ערים
- אמנים, מעצבים ויוצרים
- מנהלי מוסדות תרבות (לא רק בתחום האמנות, לדוגמא מנהלי תיאטראות, או להקות ריקוד)
- יוצרי תוכן ויוצרים דיגיטליים
- אנשי חינוך

- כל מי שמבקש להשתמש בכלים אוצרותיים כדי ליזום פרויקטים תרבותיים, לעורר שיח ציבורי ולהשפיע על האופן שבו החברה שלנו מבינה את עצמה ואת עברה

אפשרויות תעסוקה

התוכנית מכשירה אוצרים, אנשי תרבות, ויזמים תרבותיים שמסוגלים לעבוד באופן עצמאי כמו גם להשתלב במוסדות תרבות ואמנות, במוזיאונים ובארכיונים, בפלטפורמות תרבותיות, בגלריות ובפרויקטים המשלבים מחקר, חינוך, והנגשה לציבור. אנו מקווים שבוגרי התוכנית ייקחו חלק פעיל בעיצוב הזיכרון התרבותי- לא רק במישור הלאומי, אלא גם ברמת המקום, העיר והקהילה, במרכז ובפריפריה. הם יוכלו לעסוק, בין היתר, בתחומים הבאים:

- אוצרות במוזיאונים ובמוסדות תרבות
- חקר אוספים והנגשת חומרי תרבות וזיכרון
- מפתחי תוכן ותערוכות
- עבודה בארכיונים, ספריות, ופרויקטים תיעודיים
- יזמות עצמאית והפקה של פרויקטים אוצרותיים ותוכניות ציבוריות
- ארגון פרויקטים קהילתיים המתעדים ומנגישים סיפורים, אובייקטים וזיכרונות מקומיים שאינם מיוצגים תמיד במוסדות המרכזיים
- הובלת יוזמות תרבות וזיכרון ברשויות מקומיות לצד יוזמות תרבות עצמאיות ופרויקטים של אוצרות חברתית
- פיתוח תוכניות חינוכיות במוסדות חינוך וארגונים קהילתיים המשלבים עבודה עם אובייקטים, סיפורים וזיכרון
- פלטפורמות דיגיטליות ומיזמי מדיה העוסקים בתיעוד ובהנגשה של תרבות והיסטוריה
- פרויקטים בינלאומיים של תרבות, מורשת ושיתופי פעולה בין מוסדות תרבות ברחבי העולם.

שותפים ושותפויות

בתוכנית יתארחו אוצרים, חוקרים, ואנשי מקצוע ממוזיאונים ומוסדות תרבות בארץ ובעולם:

- גלריה שכטר בנווה שכטר
- מוזיאון ארצות המקרא
- מוזיאון לאמנות האסלאם
- מוזיאון יד ושם
- הספרייה הלאומית

סגל אקדמי ומקצועי

ראשת התוכנית ומנהלת אקדמית:

ד"ר לי וינברג, אוצרת, מרצה ללימודי תרבות וזיכרון

מרצות ומרצים

- הדס דיין רוזנברג – אוצרת, צלמת, ומרצה
- אליעד מורה רוזנברג – אוצרת, מוזיאון יד ושם
- עידית שרוני – אוצרת, מוזיאון האסלאם
- בר ירושלמי – אוצר, גלריית נווה שכטר
- דיאן סילברסטון – אוצרת ומרצה, מומחית ללימודי זיכרון ובמיוחד ללימודי זיכרון בקונטקסט היהודי (אונ' בירקבק, לונדון)
- נינה פרלמן – יועצת אוצרותית, בעבר מנהלת המוזיאון האוניברסיטאי לאמנות של university college London, כיום עובדת עם המוזיאון היהודי בלונדון.

- יעלה חזות, אוצרת ויועצת אוצרותית, יועצת לקרן ברכה לתחום תרבות ואמנות.
- ד"ר הדס קידר, אוצרת אמנות עכשווית
- שירה לפידות, יזמית ומרצה בתחום התרבות, מייסדת פסטיבלים כגון "עט לשינוי", ו"מדרום".